

Kiegészítések egy portrévázlathoz¹

AZ, HOGY „VÁZLAT” egyáltalán nem valamiféle túlzó szerénység – pláne nem álszerénység akar lenni! Hiába a tekintélyes terjedelem, az ember jogosan érzi azt, hogy lehetetlen teljességre törekedni. Egy teljes életet megírni... maga a teljes élet kellene! Minden egyéb csak töredék. Pedig szűk háromnegyed évszázad nem hosszú idő, mióta édesapám 1985 januárjában meghalt sokszor éreztem úgy, hogy nagyon is kurta, nyúlfarknyi, szűkre szabott volt. Egy villanás. Persze, mondhatni, ilyen minden élet. A „teljes” életek éppen úgy, mint a félbe maradtok (félbe-harmadába). Van egy számítógépes szakszó: töredékmentesítés. A komputerek a használat során milliárdnyi információt kapnak, s ezek nem képesek lineáris, hézagmentes sorban elrendeződni, ezért van arra szükség, hogy időnként megtörténjék bizonyos töredékmentesítés. Nem vagyok a kérdés szakértője – lehet, hogy ez csak régebben igényelt mechanikus (kézi) beavatkozást, s ma már automatikusan „javítják” önmagukat a modern gépek, de nem is ez a lényeg. Azt szeretném érzékeltetni ezzel, hogy minden emberi élet (is) töredékpillanatokra szabdalódik, sok-sok billió, trillió, „csillió” input éri, amelyre ugyanannyi *outputtal* válaszol. Próbáld ezt szétszálazni, próbáld ezt megérteni! Rákényszerülsz a mesterséges töredékmentesítésre, valamiféle összerendezésre – nem is biztos, hogy önkényesen, de mégis csak... válogatsz. Fontosat a (látszólag) kevésbé fontostól. Ahogy erre az emberi agy képes. (Nyilván egy számítógép tökéletesebb munkát végezne.)

Ismerni, megismerni egy másik embert gigászi feladat, még akkor is, ha a tulajdon apádról van szó. Szép irodalmi példázat is kínálkozik: „Észak-fok, titok, idegenség / lidérces messze fény, lidérces messze fény” – mert ugye: „fenség”; mármint az ember.² És akkor vegyük plusz a történelmet! Történelem plusz egyes ember. Történelem plusz sok-sok (milliárdnyi) „egyes” ember.

KOCSIS L. MIHÁLY (1943) író-újságíró; eddig főként sport- és színházi témájú könyveket publikált.

1 Részlet a szerző *Fejezetek a magyar sport 20. századi történetéből* – Kocsis Mihály testnevelő tanár élete és munkássága című kötetéből (Pannónia Nyomda Kft. – Írott Szó Alapítvány).

2 Ady Endre: Sem utódja, sem boldog őse...

Nem is kell tovább ragozni. Írni egy emberről (bármely emberről) nagyon bonyolult. Elhelyezni egy történelmi korban, a saját „történelmét” megérteni, megkonstruálni! Hát, még ha közeli hozzátartozójáról van szó! Hát, még ha édes szülőapjáról!

Tudom, ez kicsit mentegetőzés is. A szerkesztő maga mentegetése, amiért csak ennyire telt tőle. Szeretett volna gazdagabb, érvényesebb, sokrétűbb, pontosabb, megértőbb és megértetőbb lenni... csakhogy többre nem tellett tőle. Egyetlen mentsége, hogy ez is több a semminél. És a „semminél” minden jobb! (Ha úgy érezzük, hogy életnek van „mondanivalója” az utókora számára is. És Kocsis Mihály tanár úr életének van. Remélem, aki elolvassa ezt a könyvet – vagy legalább figyelmesen bele-belelapoz –, annak legalább ezt nem kell különösebben bizonygatni.)

„DRÁGA APÁM, nehéz volt ez az év Nélküled. Rossz idők járnak, a farkasok megint bégetnek, a bárányok vonyítanak, kedves szemekből vér szivárog. Vakfolt ül a világ szemén, a csólatók festik a panorámát, és mi egyedül vagyunk a völgyben, a nap arrább kúszott, a levelek leégték, szikes a szív és szíjas a száj, a türelem kóro lett. Valami dübörög; jönnek vagy mennek? – erre várunk, áthajolnak felettünk az álmok. Szeretetszenvedés. Az ítélet kimondatott. Végrehajtandó. A távozási engedélyt bevonták, vaságyak sodronya csikorog. Mióta elmentél, minden ugyanaz. Minden más. A volt a van-ba merült, a jövő végképp eldugult. A visszaútról valaki integet. Nem látom. (1986. február 5.)”

1985. május 29-én játszották le a brüsszeli Heysel-stadionban a Liverpool-Juventus BEK-döntőt. Apám januárban halt meg. A Heysel-stadion – és az egyetemes labdarúgás, hogy azt ne mondjam: a modern versenysport – tragédiájáról írott könyvemem tehát már nem olvashatta. Ez a könyv fejeződik be a fenti, Apámra emlékező töredékkal. A könyvet Anyámnak ajánlottam, de Apámra emlékeztem benne a végén. Ugyanis a hiánya nem csitult a múltó hónapokkal. Aztán az évekkel, évtizedekkel sem. Talán azért sem, mert egyedül tőle élveztem olyan figyelmet, amelyet soha sehol senkitől. No persze, egy húron pendültünk, s ez a „húr” elsősorban a sport volt. Nem kizárólag a sport, hiszen őt az ég egy adta világon minden (de tényleg minden!) érdekelte, csak talán a sport... egy kicsit jobban. Én akkoriban már nem voltam (szorosán véve) sportújságíró, noha sokat írtam sportról, jó partner voltam tehát a beszélgetésekhez. Mint ahogy ő nekem! Időközben, megöregedvén magam is, már vitathatatlan bennem a felismerés, hogy soha, senkivel nem tudtam olyan „jókat beszélgetni”, mint vele. A rá emlékező írások egyike-másika szintén ezt emeli ki: a figyelmét, a figyelő tekintetét, az érdeklődését, a benne mindig ugrásra kész „meghívást” a másik ember gondolatai, egyénisége iránt. Azt hiszem, ez ritka adomány. És talán ez lehetett pedagógiai és szervezői sikereinek (eredményeinek) titka és egyik forrása. Nemcsak a dolgokra tudott fókuszálni, hanem az emberekre is – akikről és akikért az egész... szólt.

Amikor belefogtam ebbe a munkába, az egyik fontos kiindulás volt számomra, hogy ez egy „száraz” könyv legyen. Tények, adatok, dokumentumok, infor-

mációk – ezekből kísérelem meg összeállítani Apám életét. A kísérő érzelmeket meghagyom magamnak, és... magamban. Nem könnyű feladat, mert persze ennek a két évnek minden Vele töltött perce nagyon is személyes volt.

Elsősorban a mulasztás fájdalma.

Hogy azt hittem, „mindent” tudok róla, és kiderült, hogy nagyon keveset.

Hiába beszélgettünk kora felnőttkorom óta órák hosszat, és szinte naponta, az elhangzó szavak nagy része a porló emlékezetbe hullt. Mert persze az ember nem bekapcsolt magnóval beszélget az apjával, illetve utána nem siet leírni mindazt, amiről szó esett. Egyrészt, mert úgy gondolja, minden megmarad benne, mindenre emlékezni fog (ha majd kell), de mégis fel akarom idézni, hát majd megkérdem Tőle. Az ember olyan állat, aki ismeri a halált, de nem hisz benne. Mármint nem „készül” rá tudatosan, és ha „tudni” tudja is, amit tudnia kell és illik, a gazdagon őt körülölelő idő (hamis) biztonságában él. Valamit ma elmulasztottál? Nem baj. Majd holnap pótolod.

Apám szerencsére „író” (leíró) ember volt, ennek révén sok minden megmaradt róla és a munkásságából, dokumentálva. Amit utólag nem értek: miért nem gondolt rá, hogy ő maga rendezze mindezt kötetbe – miért nem akarta megírni az életét, ami egyben a magyar sportélet ötven esztendeje is volt. Ha igaz, hogy minden embernek van legalább egy könyve (a saját élete), akkor ez rá fokozottan igaz, hiszen az ő élete egy egész testnevelési és sportrendszer „élete” is volt. Ráadásul, ugye, én szakmabeli voltam (az írást illetően) – miért nem beszéltem rá erre a munkára? Miért „nem jártam a nyakára”, miért nem nyüstöltem, nyuggattam, ösztökéltem, ösztönöztem? Féltre kérdezem magamtól: talán nem hittem abban, hogy eléggé „érdekes” lehet az utókor számára? Apám alapvetően szerény ember volt, mindig a munkájába húzódott vissza. Ha nem így lett volna, talán a sport területén is elsősorban olyan feladatokat keres (biztosan talált volna!), ahol jelenlétének látványosabb visszaigazolása kínálkozik. Hogy ez a háttér munka azonban milyen nélkülözhetetlen és meghatározó volt a „nagy egész” szempontjából – bármennyire szerény volt is –, annak tudatában kellett lennie. Mint ahogy tudatában kellett lennem nekem is, aki fél közelből végigkövethetem az életét. Pótolhatatlan mulasztás, hogy nem erőszakoltam ki belőle – s nemcsak fiaként, de a sporttörténelem iránt már csak hivatásból is érdeklődő „szakemberként” – egy ilyen könyvet. AZT a könyvet. Rám és ránk (szerkesztőtársaimra, barátaimra – az ő barátaira is) maradt, hogy korrigáljuk a mulasztásomat!

VAN EGY KEDVENC közös képem Apámmal (ebben a könyvben is látható, az egyik képmellékletben). Alsóörsön készült, a Balatonon, a Weiss Manfréd Vállalatok nevezetes vízi tanonctáborán, 1944 nyarán. Még egyéves sem vagyok, alig látszom ki a hajóból, Apám ölében, kezem a lapáton. Ritka idilli kép. Szinte hihetetlen, hogy mind e közben „háború van most a nagy világban”, s hogy következő év telén-tavaszán már a tó fölött cikáznak hadi repülőgépek. Számomra biztonságról szól ez a fotó. Azt hiszem, ez Apámnak nemcsak apai, hanem testnevelői hivatásából is adódott. A jó testnevelő testi biztonságot képes

nyújtani a tanítványának – már azzal is, ahogy megáll, mondjuk, a nyújtó vagy a korlát mellett, vagy az ugrózsámoly fölött átrepülő növendéket, szinte lehetni érintéssel, megsegíti. Mindig testi biztonságban is éreztem magam mellette, ha mögöttem ültem a motorbiciklin, vagy ha kézen fogva futottunk a villamos után. Határozott, tornászkeze volt, mindig tökéletesen száraz, sosem izzadt, szerintem versenyzőként alig kellett rá „zia” por – nem csúszkált keze a szeren. Hihetetlenül büszke voltam rá, amikor egy balatoni Kék Szalag-versenyen a kísérohajóból kiszállva, a hajóhídon váratlanul kézállásba lendült a palló korlátján. Az én Apám!

(Ez már érzélgőség? Szóljanak rám! És akkor vissza tényekhez...)

„Történelmileg úgy alakult”, hogy a mi családunk igazi 1945 utáni család lett. Életem első tizennyolc évében (a tatai másfél évet leszámítva) külön éltünk – Apám hétvégi (pardon, nem ritkán csak kétheti) apuka volt. Ez, ha jól belegondolunk, elég rettenetes dolog, de én – szerencsére – sohasem gondoltam „jól” bele. Ilyen volt az élet, ez volt természetes. Apám két (másfél) napba sűrítette bele magát, s ebből semmiféle idegenség nem adódott. (Persze más volt a helyzet 1950-ben született kishúgommal, aki eleinte bizony menekülőre fogta, amikor beállított a bőrruhás, haubés – motorsapka – „idegen bácsi”, és mindenáron a karjába akarta kapni. De aztán idővel ő is hozzá háziasodott a helyzethez.) Én szinte iskolás korom kezdete óta elég gyakran utazhattam fel Apámhoz, szerencsére, ma már nyilván meglepő, hogy Anyám felhőtlenül a(z ismeretlen) kalauz úrra bízta kisfiát, akit a jó négyórás vonatút (bizony, a személyvonat ennyi idő alatt tette meg a mintegy 123 km-es távolságot! igazi vicinális!) végén az édesapja várt a Déli-pályaudvaron (vagy nem – mert erre is volt példa, amikor a távirat nem érkezett meg időben; de hogy ilyenkor mi történt, az már egy másik történet). Ennek köszönhető, hogy egyszerre lehettem boldog vidéki (balatoni!) gyerek és világlátott (Budapest) utazó. Az időszaki apaság aztán valami különleges kapcsolatot alakított ki kettőnk között. Nyilvánvalóan nem lehet hetente-kéthetente „hagyományos” módon nevelni egy gyereket (pláne kettőt, habár a húgom és köztem levő hétvényi korkülönbség miatt a „nevelés” főként rám fókuszált), emlékszem olyan mulatságos jelenetre, amikor Apám odaszólt Anyunak, hogy „Mártikám, üsd pofon a gyereket, mert...” (felesel, nem fogad szót, szemtelen – melleleg: egyik sem volt túl jellemző rám), mire Anyu: „Üsd pofon te, ha annyira kell!” Egyszer szót is akart volna fogadni, de én egyszerűen elfutottam előle (elég gyors voltam), s ugyan a kert végében utolért, de akkorra már elszállt a pillanatnyi harag, nevetett. S nevetve nem lehet pofozkodni (nevelői célzattal). Életemben talán kétszer ütött meg (de sohasem pofon) – egyszer az ígértnél jóval később értem haza a Balatonról, korcsolyázásból, félóra múlva indult a vonata, ideges volt miattam, egy fakanál volt a kezébe, rámutatott az órára: „Mennyi idő van?” Becsületesen megmondtam. Zutty! De ezen annyira meglepődtem (mármint, hogy az Apám engem megüt – ez Anyu rezortja volt különben), hogy felszisszenve rámeresztettem a szemem: „Hú, ez fáj!” Ezen persze megint elnevette magát, vége is volt a pedagógiának. (Egyet-

len egyszer, már Tatán, kamasz fiúként kaptam tőle szíjjal, Isten igazából – húgom árulkodott rám! –, de az anyyira igazságtalan volt, hogy nem számítottam be.) És mindennek csak azért van jelentősége, mert – szinte észrevétlenül – meglepően korán kezdett „beszélgetős kapcsolatot” kialakítani velem. Pesten pedig sokat vitt magával, mondjuk úgy, munkába. Sok-sok „unalmas” felnőtt beszélgetés rezüméje dolgozott aztán bennem észrevétlenül – csak utólag döböntem rá, hogy milyen „iskola” volt ez alakuló személyiségem formálódásában.

Apám mindig olvasott (mellesleg Anyám is – „a” könyvhöz tulajdonképpen ő vert hozzá, elég későn, nyolc-kilenc éves koromban), a háború erősen megtizedelte a szép családi könyvtárat, de ami megmaradt, az sem volt kevés – és valahogy mindig gyarapodott. Az ötvenes évek közepe előtt jobbra antikvár könyvekkel, később, a forradalom utáni években már a táguló szellemi horizontnak megfelelően (elsősorban a világirodalom) új csemegékkel is. Szerette a zenét (fiatal korában maga is hegedült, állítólag nem is rosszul), érdekelte a képzőművészet, a tudomány – tulajdonképpen minden érdekelte, és sok minden úgy, hogy a sportra adaptálhatóságát kereste. Tagadhatatlanul bizonyos konzervativizmus jellemezte ízlésvilágát. Ő még az ötvenes években is diákkorának beléjojtott gyanakvásával olvasta Adyt (fenntartásai leginkább „erkölcsiek” voltak! ital, nők – vajon lehet egy ilyen költőt példának állítani a „romlatlan” ifjúság elé?), de több kötete is volt az Ady Összesből. Mint ahogy már a háború előtt is vásárolt (és olvasott) József Attilát és más „moderneket”. Zenében valahol Bartóknál torpant meg. Kisgyermek voltam, egy vasárnap délelőtt odahívott a rádió elé, hogy együtt hallgassuk meg Bartók *Concertóját*. Beszélt a zeneszerzőről, az életéről, a műről, a kritikákról, és őszintén „bevallotta”, hogy nem tartozik a nagy kedvencei közé. Neki, mondta, ez valahogy helyenként... „túl zavaros”. De! Biztosan minőség! Törekednünk kell arra, hogy megértsük! Ez fontos. Pislogtam, mint a rimóci nyúl, de szófogadóan melléültem... Majd valaki magyarázza el nekem, hogy alakul egy gyerek zenei ízlése (érdeklődése) az ilyen közös zenehallgatásokból! Miért tökéletes harmónia ma számomra az a Bartók, akiről először efféle „fenntartásokat” hallottam? (Köszönöm. Nem kell elmagyarázni!)

Egy „csonka” (csonkult?) család rendhagyósága sok tekintetben kilóg a sorból. Kétfelélni mindig nagyobb (anyagi és egyéb) terheket jelent, és valahogy mentálisan is nagyobb állóképességet igényel. Szüleimnek volt közös lakásuk összekeverülésük után, az én eredeti születési anyakönyvi kivonatomban egy csepeli cím szerepel, ez a kis ház azonban az 1944-es nagy nyári bombatámadások során szinte teljesen megsemmisült (Klosztermayer u. 10/b)³ – nem tudom,

3 Klosztermayer János a még falusi Csepel közkedvelt kántortanítója volt huszonkilenc éven keresztül. Halálának évében, 1908-ban nevezték el róla utcát, amelyet 1948-ban változtattak Pöltenberg (Poeltenberg) Ernőre. (A mai Ady Endre utcából nyílik, párhuzamos a Rákóczi úttal.) – Köszönet az információért Horváth Lászlónak, a kitűnő csepeli helytörténésznek! (K. L. M.)

mi lett később a telek sorsa. Nagyon is Apámra vallana, ha... sorsára hagyta volna. Korábban már szó esett róla, hogy a „háború szele” miként sodorta családunkat Alsóörsre, hogyan került vissza Apám az újjászerveződő sportéletbe, de hogy történtek-e erőfeszítések arra nézve, hogy – akár Csepelen, akár másutt, munkájához közelebb – új közös otthon teremtdjék, arra nézvést nincsenek emlékeim. Csakis arra tudok gondolni, hogy Alsóörs jó hely volt, de meg aztán amúgy is (feltételezem) minden kicsit... ideiglenesnek tetszett abban a korban. Ma így, holnap úgy. Ma van munkád, holnap nincs. Ma még a fővárosban dolgozol, holnap megint mehetsz világgá. És ha igen, akkor legalább van hova. Mondjuk, Alsóörsre. Fogalmam sincs, hogy ebbe a kétlakiságba Anyám miért ment bele – aránytalanul nagy feladatokat kellett vállalnia, hogy „családfőként” vezényeljen egy különálló háztartást. (Ráadásul – édesanyjának korai halála után – a nagypapámmal „megfejelve”.) Biztos vagyok benne, hogy kislányként nem ilyen életről álmodozott, de állta a sarat, és többnyire zokszó nélkül. A házastársak közötti fizikai távolságot gyakori és hosszú levelek igyekeztek lerövidíteni. Amikor nagyobbacska lettem, Anyám ezeket nekem is felolvasta esténként, a konyhában üldögélve. Egy levélre különösen emlékszem. Valamikor 1954–55 telén lehetett, Apám helyzete az ötvenes évek eleje óta fokozatosan nehezedett Csepelen, tombolt a rákosista terror az országban, s ez mindenhova leszivárgott, az óriásgyár sportéletét sem kímélte. Tudomásom szerint Apám sohasem politizált, de a politika mindig utolérte. (Így pontos: mindig tudatosan igyekezett távol tartania magát a politikától – mint aki nem tudja, hogy egy diktatúrából nem lehet... kimaradni!) Az I. világháborúban elszegényedő családban nőtt fel (kedvenc húga mondogatta mindig: bátyja főiskolájára az ő hozománya is ráment, de nem sajnálta), főiskolásként korán kapcsolatba került a munkásporttal (MTE – Munkás Testedző Egyesület), majd a Weiss Manfréd Vállalat sportvezetőjeként együtt élt a munkásággal, ugyanakkor azonban a „kapitalisták oldalán” is, hiszen az ő pénzükön szervezte a csepeli munkások és alkalmazottak szabadidős és sportéletét. Távol állt tőle mindenféle forradalmiság („rendbontás”) – iránta csak 1956-ban támadt fel benne izzó megértés (ami nem jelentette azt, hogy ne igyekezett volna minden erejével leszerelni Tata város „forradalmi” hevületét, amikor a „nép nevében” bejelentette igényét az Edzőtáborra, szőröstül-bőröstül) –, azt hiszem, elmondható róla, hogy az *establishment* embere volt. Tisztelte a Kormányzót, Anyám mesélte, hogy egy kis mellszobra ott állt az otthoni íróasztalán (amit azonban indulatosan megköpdösött, amikor a „kis Horthyt” kormányzó-helyettesé választották – ez is mutatja, hogy mennyire nem értett a politikához, hiszen manapság okos történészek magyarázzák: mennyire jó lett volna az országnak, ha az angolbarát ifjabb Horthy kezébe kerülhet a hatalom!), örült az ország gyarapodásának, s – saját bevallása szerint – csak nagyon lassan döbönt rá arra, hogy azoknak a (magában bizony elmarasztalt) kollégáinak-ismerőseinek van igazuk, akik előre látták, hogy mekkora árat kell ezért fizetnie a magyarságnak. A háború utáni (még szabad vagy csak annak látszó) választásokon a kiscgazdákra szavazott – aztán mégis beállt

a „komcsik” szekerét tolni (mondhatnák most, utólagos, kritikusai). Vajon elégséges magyarázat erre az, hogy egyedül ők hívták? Azt hiszem, másról – főként másról! – van szó. 1945 után a kommunista párt volt az, amelyiknek az „új demokrácia” megszervezésében erőszakosan megszerzett vezető szerepében elégséges víziója volt a sportélet jövőjét illetően. Mindenekelőtt: tudta, hogy a sport (és testnevelés) az új társadalom egyik nagyon fontos területe (és hagyjuk is most a miértek boncolgatását). Kocsis tanár úr nem politikusként nézte a világot (nem volt az), így joggal érezhette úgy, hogy egyszerűen csak esélyt kap a megkezdett munka folytatására. Ő egyetlen „szekeret” akart tolni – a magyar sportét, és nyilván tudta, hogy mindig, minden korban vannak... körülmények. De a 10 londoni aranyérem a magyar embereké, a magyar hazáé! A magyar sport olyan építőköve, amire továbbiakat lehet ráhelyezni.

Egyszer elmesélte nekem, hogy eredetileg arról volt szó, hogy az olimpia után végleg beviszik a sporthivatalba egy fontos terület fősztályvezetőjének. Akarta is volna, nem is, hiszen ő Csepelt valóban nagyon szerette. De aztán Kutas „barátja” azt mondta neki a maga lekezelően szarkasztikus stílusában: „Miska, te mégiscsak maradj Csepelen, és tartsd a lelket a jobb emberekben!” Apám tudta, hogy „lebukott”. Ahogy mesélte: egy csepeli testnevelőtanárról ismerőse abban az időben sokat forgolódott a közelében, valósággal kiprovokálva a „bizalmas” beszélgetéseket. Egy ilyen alkalommal mondta az illetőnek: úgy érzi, neki a legfontosabb feladata, hogy „tartsa a lelket” az arra méltó (jobb) emberekben... Tartani a lelket – kitartásra buzdítani. Ne adjátok fel, mert lesz majd máshogy! Csak nem elcsüggedni! Dolgozni, dolgozni! Idős fejjel aztán jót mulatott a saját naivságán. Hogy nem ismerte fel az azsan provokatort (*agent provocateur*). Ez a naivság különben jellemző volt rá egész életében. Könnyen nyílt meg, s az emberekről inkább a jót, semmint a rosszat feltételezte. Különben hogy is jutott volna eszébe, hogy 1958-ban éppen a sporthivatal egyik „vad kommunista” vezetőjével álljon le beszélgetni Nagy Imre kivégzéséről, mondván, hogy ő ezt az egészet egyáltalán nem érti, hálás lenne, ha valaki elmagyarázná – de hiába is próbálta volna játszani a Pelikán elvtársat, átláttak a szitán, postafordultával ment a feljelentés ellene: ilyen ideológiailag „ingatag” káderekkel nem lehet (sport)mozgalmat építeni. (Jól emlékszem a döbbenetére, amikor hazahozta a Nagy Imréék kivégzését bejelentő *Népszabadságot!* Életében Nagy Imre talán már a negyedik megölt magyar miniszterelnök volt.)

Ja, igen, a levél!

Amit Anyám felolvasott nekem, s amiben Apám nagyon keserű hangulatban írt arról, hogy ott kell hagynia Csepelt, és fogalma sincs, hogy mi lesz vele satöbbi satöbbi. Mondhatni, nem egy gyerekfülnek való gondolatok voltak, és nem is tudom, miféle pedagógiai célzattal lettem mindebbe beavatva. Utólag azt gondolom, hogy talán az összetartozás-egymásba kapaszkodás tudatosításának gesztusa volt. Mert aztán Anyu a válaszát is felolvasta, amiben jól leteremtette Apámat, mondván: nem szabad ennyire elkeseredni, ne adja fel, gondoljon arra, hogy mindig, mindenre van megoldás... ilyesmi. Meg voltam illetődve. De az-

tán tényleg... a csepelinél jobb anyagi feltételekkel kínálták munkával a szövetségi sportmozgalomban (Spartacus), majd még ugyanabban az évben következett Tata – igaz, hogy nagyon rossz fizetéssel, de megint egy „szívet-lelket megmozgató” feladattal. 1955 őszétől aztán ott élhetett megint együtt a család, igaz, „otthonülő” apukával ott sem sokszor találkoztunk. Ilyen tekintetben tehát nem volt nagy változás.

Szüleim levelezéséből, sajnos, egyetlen levél maradt meg – ez szintén válságos időszakban született, de hát, melyik magyar család nem élt át hasonló válságokat a 20. század második felében?! „Drágáim!” – kezdődik Apám kilenc oldalas (A4-es) levele, mert a leveleket nyilván Anyámnak írta ugyan, de mindig az egész családot szólította meg, egyben tehát nekünk, gyerekeknek is írt. „Na, szervusztok, jók legyetek és írjatok. Az első munkanap küldöm a gyors segélyt. Már azt sem tudom, mit firkálok, összefolyik szemem előtt az írás, hiszen fél kettő van éjfél után. Csókol Benneteket: Mis – 1959. május 1-2., Keszthely” – így fejeződik be levele, amelyben annyi mindenről ír. Érthető, mert megint mindent újra kellett kezdenie az életében. Új munkaterületre került, a vendéglátóiparba. Nem kis váltás, még úgy sem, hogy a terület iránt évtizedes érdeklődés élt benne, s gyakorlatilag is többször volt alkalma kipróbálni képességeit e téren is; olimpiai felkészülési edzőtábor London előtt (1948), Tata (1955–1957). De a változtatást megint a kényszer diktálta – mennie kellett a sportból! (Igazából senki sem tudja megmondani, hogy miért. Azóta sem!) Tulajdonképpen még szerencsésnek is mondhatja magát, hiszen vezetői állásba hívták (a helyett, hogy – mondjuk – csapos lett volna valamelyik külvárosi krimóban), és nem is akárhova. A Balaton „fővárosába”, Keszthelyre, amivel „nagy terve” voltak a vállalatvezetésnek. A levél nagy része ezzel a helyzettel foglalkozik, a különféle tárgyalásokkal, az azok során felvetődő „lehetőségekkel”, és hogy végül is miért maradt meg számára Keszthely. Májusban már javában készíti elő a nyári idényt (a Hullám–Balaton Szálló a parton, s hamarosan elkészül majd az akkor újdonságnak számító Motel-komplexum Keszthelyen is) – remek kis felvillanások a különböző tárgyalópartnereiről, leendő főnökeiről (akikben szintén igyekszik a jót meglátni), de persze egy kis malícia is... Amikor például egyikük arra inti, hogy milyen szakirodalmat volna érdemes tanulmányoznia, amelyek ugyan „eszmeileg” nem feltétlenül illeszkednek a szocialista vendéglátás elvárásaihoz, de szakmailag, hm, igen tanulságosak. Mire Apám („pléhporfával”) közli, hogy ezeket nemhogy ismeri, de megvannak a könyvtárában, és rendszeresen forgatja is őket, „s még azon kívül is egyet-mást. Így például Brillat-Savarint, ami a konyhaművészet apoteózisa. Bámult az öreg egy nagyot.” Lelkesedik az új munkájáért, és tudja, hogy milyen fontos megnyerni ennek érdekében az embereket. Az „utolsó takarítónőtől” az üb-elnökig [üb = üzemi bizottság] („akivel már pertu viszonyban vagyok” – dicsekszik ironikusan. – „Na, mit szólsz hozzá? [...] Ez aztán az igazi győzelem.”)

A levelet még Tatára címezte, mert megvolt ugyan már a pesti OTP-lakás (VIII. kerület, Üllői út 60–62.), de a költözésre majd csak a nyáron, az iskolaév

után kerülhet sor. Ez azonban nála már a „nagyüzem”, ahonnan nem tud elszakadni szinte órákra sem. Megint szegény Anyámra marad minden. Viszont Apám igyekszik ellátni őt rengeteg jó tanáccsal a lebonyolítást illetően. És igaz, ami igaz, rendelkezésre állnak majd a költözködésnél (egyetlen Csepel teherautóra ráfér a betyárbútor!) a jó barátok. Hepp Franci bácsira emlékszem, Molnár Jóskára, másokra is... Hegedüs Frici bácsira nem, ő nyilván az adminisztratív ügyekben volt a fő segítség. (Anyuék Franci bácsi kocsijával jöttek utánunk, én a platón feszítettem arcomat a menetszélnek. Isten veled, kedves Tatám!)

És nem kevésbé fontos kérdés, hogy Anyunak majd el kell helyezkednie, vagyis munkába állni, mert a lakástörlesztéshez nem lesz elég az egy fizetés. Sokféle lehetőség merül fel: a hévízi SZOT-szálló büfétől a keszthelyi éjszakai mixerségig, de az utóbbi (sajnos, írja Apám) nem járható út, mert a feleség nem dolgozhat annál az üzemnél, ahol a férj a vezető. Viszont... sok fontos ember ígéretét bírja, akik mind segítséget ígértek, hogy ez a gond is „megoldódjék”. Megoldódott. Anyám első hivatalos munkahelye egy pénztárosi állás volt a Rózsadomb Cukrászdában. Ez valóban „nagy fordulat” volt a családjunk életében. Addig nekünk, gyerekeknek Anyu mindig... „kéznél volt”, s ennek akkor, 1959 őszén egy csapásra vége szakadt. Én például belebetegedtem. Éljen a szocialista családmódel! (Mellesleg, azt is ebből a levélből tudtam meg, hogy milyen komolyan fontolgatták szüleim annak lehetőségét, hogy engem Tatán hagyjanak az érettségiiig – nyilván az egész életem máshogy alakult volna!)

Szívet facsaró és egyben melengető egy ilyen levelet tartani a kézben, csaknem hatvan év elmúltával. Bepillantani a szüleink életébe, idegrendszerébe, egyszerre olyan közel kerülni hozzájuk (meg persze egykori önmagunkhoz), amiről egyébként nem is álmodozhat az ember.

„Ámbár fene nagy önbizalmam még mindig nem akar szünni, pedig egyre jobban tisztában leszek a nehézségekkel. Olyannyira ki akarom vágni a rezet, hogy a Bpesti elhelyezést sem látom reménytelennek! No, kisöreg, most légy okos. Ennyi ellentmondásból válaszd ki a legmegfelelőbbet. Igaz, inkább a megfelelő 5 számot válassz ki a jövő héten, a többi aztán jön magától.”

A levél végén, az aláírás és a dátum után van még egy információ, aminek közlését a levélíró fontosnak tartotta:

„A mai eredmény 1 asztal és 10 szék lakkozása [ezt alá is húzta]. A presszó is szép lesz, van már benne kisfotel, 24–26 drb. –”

Ugyanis imádta, ha halad a munka ott, ahol dolgozik. Gondolom, ez alkat kérdése. Soha semmi nincs kész, nincs befejezve – az „alkotó”, mondhatni, sohasem pihenhet meg. Meglehetősen fárasztó egy ilyen szemléletű ember a környezete számára. Pláne a, hm, kissé elkényelmesedő szocializmusban. Ahol amúgy is könnyű volt hibázni, aminek következtében, ha csak megtehetette valaki, leginkább azzal igyekezett ezt elkerülni, hogy nem csinált semmit.

GYÖNYÖRŰ ŐSZI NAPOK voltak 1956 októberében. Az olimpiai csapat 29-én, hétfőn délután elutazott az Edzőtáborból Budapestre, s másnap majd onnan tovább,

hogy Prágán keresztül eljusson Melbourne-be, az olimpia soros fővárosába. (A tatai különítmény minden tagja felpakolva bőséges élelmiszer-csomagokkal.) „Győzött” a forradalom, béke volt, és nyugalom. Halottak napján, ami akkor péntekre esett (november 2.) Apánk kézen fogott minket, gyerekeket, hogy sétáljunk egyet, s együnk valami finom süteményt a Vár fölötti kis cukrászdában (nem volt nagy választék). Akkor már tartós iskolai szünetünk volt, ha jól emlékszem, csak valamikor január második felében tértünk vissza, hogy folytassuk a tanulást. A hétköznap ellenére sok ember volt az utcán, a temetőlátogatások miatt. Ahogy elballagtunk a Kristály-szálló mellett, láttuk, hogy éppen valami ünnepség készülődik az I. világháborús emlékműnél, mégpedig a forradalom elesett hőseinek tiszteletére. Az emlékmű közvetlenül a szovjet hősi emlékmű mellett állt (az utóbbit az elmúlt napokban akkorra már elbontották), a templom előtti kis téren – addig csak az utóbbit szokták koszorúzni április 4-én, november 7-én, szóval, a jeles magyar ünnepeken. Apám megtorpant, várjatok, mondta, és bement a virágüzletbe, hogy csináltasson egy koszorút az Edzőtábor dolgozóinak nevében, hogy majd néhány szó kíséretében elhelyezze a talapzaton. Mégsem járja, mondta, hogy a Tábor mindig koszorúzott „amaz” ünnepeken, s éppen most ne tenné! Emlékszem, én húzódoztam, és igyekeztem lebeszélni őt a tervezett „közszerelésről”. Mondhatnám, hogy mindenféle önmutogatástól idegenkedtem (már akkor is), de egyszerűen csak szégyenlős voltam – nem úgy kishúgom, akinek felragyogott a pofikája a gondolatra, hogy ott lépdelhet majd édesapja mellett, megemelve a koszorú szalagját, amint aztán meg is történt. Apám valóban csak egy-két egyszerű és semleges, rövid mondatot mondott, elhelyezte a koszorút, aztán folytattuk utunkat. Később aztán ez az „ellenforradalmi” cselekmény is ott szerepelt a bűnlajstromában („lázító beszédet mondott a csőcselék előtt”).

Ekkorra már megválasztották a tábor dolgozói a saját Forradalmi Bizottságukat, Apám nem kapott benne helyet, csodálkoztam is, mert addig azt hittem, hogy a munkahelyi vezető automatikusan benne van mindenféle bizottságban, illetve tanácsban, ahogy éppen nevezik – s nem kevésbé lepett meg, hogy a kommunista párttag gondnok viszont benne volt, és azonnal agitálni is kezdett az Apám megkövetelte rend és fegyelem ellen, mondván: az a „régis rendszer” bűne (az illető november 4-ét követően az elsők között lépett be aztán az MSZMP-be, s amikor ezzel kapcsolatosan próbáltam faggatni Apámat, ő csak annyit mondott: még sokat kell tanulnom, és bizony, ebben is igaza volt!). Számomra első-sorban is azért volt emlékezetes ez a vasárnap, mert a cukrászdában egyszer csak megjelent egy katonai járőr (ketten voltak – vagy hárman?), a vörös csillag helyett virág volt a sapkájukon, s igazoltatták a helyiségben tartózkodó felnőtteket. De amikor végeztek, egyikük (a parancsnok lehetett) vett egy zacskó savanyúcukrot a pultnál, kinyitotta és sorra kínált mindenkit. Megállt, összeütötte a bakancsát, szalutált, és kínálta a kis zacskót. „Tessék parancsolni!” Gyereknek, felnőttnek, ahogy jött. Én, mielőtt vettem volna, Apura néztem, ő bólintott, tehát én is belenyúltam a zacskóba. „Látjátok – mondta később apánk –, szabadság

van, szeretik egymást az emberek...” Csak később jöttem rá, hogy ez volt életem egyik legfontosabb mondata. Hogy a szabadságban szeretik egymást az emberek. Sokszor vissza-visszacsengett fülemben ez a néhány szó. Tudtam, hogy én mindenképpen olyan világban szeretnék élni, ahol... szeretik egymást az emberek. Vagyis szabadságban. Szabadon. (A szabadságnak nem egyszerűen csak politikai-közjogi, hanem szellemi-erkölcsi színvonalán, teszem hozzá ma.) Ed dig (sajnos) még nem sikerült, és kezdek is egy kicsit aggódni...

1956. november 2., péntek. Két nap volt még hátra a „remény napjaiból”. Azokban a napokban már a család is beköltözött a tábor nagyobb biztonságába a magányosan álló Esterházy-kiskastélyból. 4-én hajnalban Apu minket, gyerekeket is felkeltett, hogy hallgassuk meg a miniszterelnök segélykérői szavait a rádióban. Nem nagyon értettük, hogy mi történik, de a felnőttek félelme ránk is átragadt. Erősen kafekai (mondom most utólag) napok, hetek következtek – a hatalmas, néptelen tábor, ahol alig lézengett néhány ott maradt dolgozó, a lassan kiürülő éléskamra (a végére már csak néhány darab, olajban tárolt bélszín-csík maradt, azóta tudom, hogy a jót is meg lehet unni – igaz, egy idő után már finom stichje volt a húsnak). Ezekben a napokban hallottuk a rádióban (a távoli Melbourne jelentkezett), amikor Hegyi Gyula bácsi üzent „Tatára, Kocsis Mihálynak”, hogy eressze félárbcra a magyar lobogót az elbukott magyar forradalom tiszteletére. (Tudom, hogy a Tudományos Akadémia 2015-ben életbe léptetett új [12.] helyesírási szabályzata szerint az „árbc” megint hosszú ó-val írandó, s bár már jóval lejárt az 2016 szeptemberével megszabott „türelmi idő”... én akkor se, mégse – bocsánatot kérek!) Apám nagyon ideges lett. „Fogalma van Gyula bácsinak, hogy mi történik itthon?!” – csattant fel. És hogy nem fogja „szétlövetni” a tábort egy ilyen gesztus miatt. (Hegyi államtitkár mindezek után természetesen ott folytathatta karrierjét, ahol egynémely „karcosabbra” sikeredett melbourne-i nyilatkozata előtt tartott – egészen 1962-ig állt a sporthivatal élén, később pedig az MLSZ elnökeként tevékenykedett, 1964–1970.)

Október 30-a után néhány napig Kutas István is a tábor menedékét élvezte, miután főnöke, Hegyi Gyula (szó szerint) elzavarta a komáromi határátlépéskor. Noha minden jelenlevő tudta, hogy annak a kalandos utazásnak megszervezése szinte egyedül az ő (mármint Kutas) érdeme volt. Ebben az időben Kutas Pista bácsi (nekem életem végéig az maradt) túlsúlyos, nagydarab ember volt, ekkoriban szeretett bele a teniszbe, emlékszem átizzadt melegítőjének kellemetlen szagára – ahogy a különben mindig nagyon magabiztos ember összetörten bolyongott néhány napig, majd továbbállt, hiába marasztalta Apám – nem tartotta biztonságosnak Tatát. (A forradalmi napokban állítólag fegyveresek ke-resték a lakásán, s a városi legenda úgy tartotta, hogy egyikük a vízilabdás Németh „Jamesz” volt. Ezt azonban éppen a megvádolt tagadta a leghevesebben – már azzal is, hogy az első alkalommal, amikor hazatérhetett a „spanyol disz-szidens”, becsöngetett Kutas István lakásába, hogy „tisztázza az ügyet”. Németh mesélte nekem egy interjúban, hogy Kutas akkor átölelte, úgy húzta be a lakásba, „Ugyan, Jameszkám, hagyjuk ezeket a régi dolgokat!”, mondta neki kedve-

sen.) Nem tudom, Pista bácsi hol töltötte a Tata utáni néhány napot, de szerencsére aggodalma feleslegesnek bizonyult – nagy valószínűséggel nem is volt életveszélyben (még ha esetleg ő maga úgy gondolta is, hogy volna rá... magyarázat). Az azonban meglepő, hogy a sportvezetésbe nem kerülhetett vissza azonnal, hat évet a sportsajtó „parkoló pályáján” kellett eltöltenie (*Képes Sport*, *Népsport*).

Apámat úgy tartották számon a sportéletben, hogy Kutas-káder, jelentsen ez bármit.

Valóban, a londoni olimpia jegyében, majd az utána folytatott közös munka szoros szakmai kapcsolatot alakított ki közöttük. Kutas egyike volt azoknak a fiatal kommunista sportszervezőknek, akik 1945 után Apámat visszahozták a sportba (Kutasnak sok „deklasszált elem” köszönhetette háború utáni szakmai karrierjét; a névsort felsorolni is hosszú lenne), mindjárt bevonva őt a londoni olimpiára történő felkészítésbe, amelynek egyik hosszú távú eredménye volt a Tatai Edzőtábor megvalósulása. Apám szakmai felkészültségére (erről már sok szó esett) abban az időben nagy szükség volt, s később is, amikor hasonló helyzet állt elő – pl. a Tatai Edzőtábor „alkalmassá tétele” a melbourne-i felkészülésre –, mindig megtalálták őt. Pályafutása ezzel együtt is meglehetősen hektikusan alakult, ahogy ez a „polgári oldalról” jött emberek esetében a „létező szocializmus” idején „természetes” volt (az ő esetében ez elsősorban a Weiss Manfréd Vállalatok egykori sportvezetőjeként viselt bélyeget jelentette). A rossznyelvek szerint Kutasnak szerepe volt abban, hogy Apámat eltávolították Tatáról 1957 elején – erről azonban Apám életében soha nem esett szó, én sem bolygatnám (nincs is már élő tanú, sem erre, sem az ellenkezőjére). Amikor Apám a vendéglátás térfelére szorult, s a 60-as évek elején a Metropol szállóban dolgozott, Kutas a *Népsport* főszerkesztőjeként rendszeres vendég volt nála, sokszor a családjával együtt. Sok ilyen beszélgetést ültem végig én is, mindig valami „izgalmas” sportszakmai témáról folyt a szó – mert Pista bácsi soha nem adta fel a reményét, hogy egyszer visszakerül a döntéshozatal első vonalába. Ez 1962 februárjában be is következett. De... arra több mint két évet kellett várni, amíg Apámat is visszahívták a sportba. Az 1963-ban megalapított KSI Kutas egyik szívügye volt, az oda elsőként igazgatónak kinevezett Halmos Imre (szintén „Kutas-káder”) azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, s ekkor gondoltak az „öreg Kocsisra” (53 éves volt). Ő aztán megtette azt, amit meg kellett tennie. Még az ellenségei is elismerik, hogy a KSI-vel „kitalált” új rendszer az ő szakmai tudását és határtalan lelkesedését dicséri (nem utolsósorban azzal, hogy jól tudta megválasztani – és motiválni – a munkatársait).

Kutas időközben ismét „lebukott”, a *Képes Sport*nak lett a főszerkesztője, gondolhatni, hogy meglehetősen meghasonlott emberként...

Amit most elmondok, Apámtól tudom, s mint mindig, most sincs okom kétkedni az általa mondottakban.

Ahogy mesélte: rendszeres napi gyakorlat volt, hogy délelőttönként Kutas bement az ő igazgatói szobájába a Jégszínház épületében (ott volt ugyanis a szer-

kesztőség is), s maga köré gyűjtötte a KSI fiatal testnevelőit, egy idő után velük kávézgatott és... váltotta a világot. (Apám dolgozott – egy idő után nem ért rá az üres fecsegésekre!) Egy alkalommal Kutas a maga megszokott stílusában azt fejtegette, hogy az olyan „vén fa..okkal”, mint pl. Miska, már nem lehet mit kezdeni, el kell őket zavarni a... (búsba), lejárt lemezek, jöjjenek a tetre kész fiatalok satöbbi satöbbi. A „fiatalok” persze élvezték a „szitut” – gondolom, egy idő után Pista bácsi még rá is játszott a dologra –, és hiába hogy Apám igyekezett mindezt nem meghallani, az inszINUÁCIÓ megtörtént. Apám békés természet volt, nem szerette (sőt!) kiélezni a helyzeteket, de ez már túlment ezen a határon. Ott nyomban nem kérte ugyan ki magának (pedig talán el lehetett volna még ütni egy bocsánatkéréssel), de meglett a... következménye. Megszüntette a délelőtti kávézásokat az irodájában, és a... köszönőviszonyt is Kutassal. (Feltételesen, hogy e miatt aztán Kutas volt megsértődve.) Apám azonban ezt követően sem mondott soha rosszat róla, elismerte Kutas erényeit, sport- és úgyszeretetét (ami a hibáit sok tekintetben nem csak kiegyenlítette, de a pozitív mezőbe billentette át), de... évtizedekig nem beszélt vele. Időközben nyugdíjba ment (később Kutas is), de azonos pályán mozogva sokszor találkoztak – s szó nélkül mentek el egymás mellett...

Egyszer azonban adódott egy „kész helyzet”. Apám Csanádi Árpádhoz ment be, Kutas onnan jött ki, pontosabban még ott ült nála. Csanádi ismerte az „előzményeket”, s látta, ahogy a két ember hirtelen lefagy. Igazi diplomataként azonban feltalálta magát:

– Az urak még nem ismerik egymást... Engedjék meg, hogy bemutassam önöket!

Egy pillanat alatt feloldódott a feszültség.

Először Kutas nyújtotta a kezét:

– Szervusz, Miskám.

– Szervusz, Pistám.

Nem sokkal a halála előtt több órát beszélgettem Pista bácsival (véletlenül futottunk össze valahol, s ő javasolt egy kávézgatást, amit nagy örömmel fogadtam el). Szemrehányást tett nekem, hogy nem küldtem neki értesítést Apám temetéséről. (Küldtem, de a *Képes Sport* szerkesztőségébe, ahonnan – jellemzően! – nem továbbították neki! Ugye, egy nyugdíjas „vén fa..nak”!). Megemlítettem neki, hogy halála előtt Apám sokszor emlegette, hogy Kutasról kellene könyvet írni, mert ő a magyar sport 1945 utáni évtizedeinek kulcsfigurája. Kérdeztem akkori találkozásunkon Pista bácsit: vállalkoznék-e egy ilyen könyvre. Azt felelte: még nem érkezett el az ideje. Még nem! Néhány hét múlva meghalt. Ezt tehát rosszul gondolta – mert nagyon is az utolsó pillanat lett volna, hogy megnyíljon. Ha ugyan akart-mert volna.

Apám nem volt uszító típus, pláne nem akarta volna a fia lelkét megterhelni „rossz érzésekkel”, de nem tudom elfelejteni, hogy bizony elég sokszor hallottam tőle, hogy mi „másodrendű állampolgárok” vagyunk. Ezt eleinte nem értettem, később már igen.

Elhiszem, hogy neki sokszor volt alkalma ebbe a „ténybe” beleütközni, és hogy ez milyen érzés lehetett, talán ma sem kell magyarázni. (Nem jó.) Legutóbb a *Nemzeti Sport*ban jelent meg Apámról egy méltató írás Szabó Gábor tollából (Szervező elme – *Nemzeti Sport*, 2018. július 2., *Népsport retró* IV. o.), ebben találok egy döbbenetes idézettel. Szabó Gábor szerint a *Népszava* „cikkírója” így fakadt ki (1949. július 29., 3. o.): „Szakértelemre való hivatkozással nem egyszer ingadozó kispolgárokat, a munkásosztálytól idegen elemeket látunk dolgozni a legkülönbözőbb helyeken. A WM sportirodájában ma is ott van az a Kocsis Mihály tornatanár, aki a felszabadulás előtt a németeket dicsőítő és marxizmusellenes könyveket írt.” (Pontosítsunk! Nem könyveket, hanem csak egy könyvet. És hogy mennyire dicsőítette benne a németeket, az könyvünkben elolvasható. Illetve... hogy mennyiben lehetett „marxizmusellenes”, amikor a szerző, talán elítélhetően, igencsak keveset tudott a „tudományos fantasztikus szocializmus” elméletéről? Mondhatni semmit.) Természetesen igyekeztem mielőbb fellapozni a teljes cikket én is, és akkor döbbsentem rá arra, hogy az idézett diffamáló megjegyzés nem valami (talán könnyen vehető) újságírói kiszólás, hanem a SZOT káderosztálya vezetőjének (Köves László – ha ugyan érdemes a neve az emlékezetünkre) messze zengő politikai „krédója” (*A szakszervezeti kádermunka feladatairól*). Gondolatai összefoglalásához az apropót az MDP Országos Káderosztálya másnap kezdődő kétnapos konferenciája szolgáltatta. („A szocializmus építésének mai időszakában, akkor, amikor a proletárdiktatúra államának a munkáskáderek ezreire van szüksége, amikor az ellenség ügynökeivel szemben fokozott éberségnek kell megnyilvánulni, egy-egy ilyen megbeszélés döntő állomását képezi a kádermunkának általában.” Hogyne!) Négy név szerepel a csaknem egy egész újságoldalnyi írásban: Lenin (ő nem ellenség), Kocsis Mihály, Kamarás István „tornatanárok” és Kaiser Frigyes, a Magyar Siemens volt üzemi bizottsági káderese (ők ellenségek). Elképzelem, milyen lehetett Apámnak másnap bemenni a munkahelyére (ahol talán még mindig a sportosztály élén állt) dolgozni. („Az a Kocsis Mihály...”) Mert dolgozni, persze, kellett (nyilván) – eltartani a családot, és mert... szerette a munkáját. (Tolta a „kommunisták szekerét”?) Vajon túlzásba esett-e, amikor másodosztályú állampolgárnak érezte magát? (Harmad. Negyed.)

Úgye, azokban az évtizedekben nagyon is észnél kellett lennie az embernek! És ez nem csak a „rosszemlékű” ötvenes évekre vonatkozik.

Apám egyszer egy elemzésében (KSI-igazgatóként) azt találta leírni, hogy „szent kötelességünk” (a holnap ifjúságának nevelése stb.). Hoppá! Azonnal ment a (párttitkári) feljelentés a hivatalnak (mellékelve a *corpus delicti*) – olyan nagy ügyet talán nem akartak volna csinálni belőle, de egy „jóindulatú” figyelmeztetés azért kinézett, mármint, hogy („Kocsis elvtárs”) nem kellene ilyen klerikális kiszólásokkal... ugye, mégiscsak a szocialista nevelés egy fontos posztján áll, vagy mi. Mindenesetre elvártak tőle egy „igazolójelentést” (magyarázkozás?, önbírálat?). Ő természetesen megírta.

Hogy miként jutott az eszébe, máig sem tudom elképzelni, hiszen nem valószínű, hogy a Magyar Népköztársaság Alkotmánya napi olvasmánya lett volna. Tény, „magamentegetéseként” azt hozta fel, hogy az „1949. évi XX. törvény (a Magyar Népköztársaság Alkotmánya)” VIII. fejezete 61. § (1) szó szerint így fogalmaz: „A haza védelme a Magyar Népköztársaság minden polgárának szent kötelessége.” Márpedig nem feltételezhető – így Apám –, hogy a „szent” szó használata ebben a fontos (szocialista!) szövegben klerikális alapállást tükrözne. Apám igen jól mulatott, amikor ezt elmesélte nekem. Most, utólag, azonban azt kell mondanom, hogy éppen csak az utolsó pillanatokban történt, hogy az ilyesfajta magyarázkodásnak megvolt a törvényi alapja! Ugyanis az Alkotmány módosításának tizenegyedik változata (1972. évi I. törvény) már törölte a gyanús szót, s attól kezdve az érvényes szöveg már így hangzott: „A haza védelme a Magyar Népköztársaság minden állampolgárának kötelessége.” – VII. fejezet, 70. § (1). Kötelesség maradt – szent törölve! Nyilván nagy kő esett le ezzel az elvtársi szívekről. Ébernek kell lenni, mert az ellenség sohasem alszik!

Így kellett élni. Lehetett volna másként? Lehetne másként?

MILYEN KÖNNYŰ LEHETNE az élet – ha nem volna nehéz... Miért nehéz az élet? Mert nem könnyű. Gyönyörű tautológia. Könnyen viccelünk vele. Nehéz, mert az emberek nem engedik, hogy legalább annyira könnyű lehessen, amennyire lehetne. (Eleve sem könnyű.) De akkor jönnek az ilyen-olyan ideológiák, képviselőjükben világmegváltók, a mindig-mindent-jobban-tudók, és vége mindennek. Pedig amúgy sem könnyű az emberi társaságot megszervezni, együttélésben összefogni, törvényekkel ellátni és a törvényekhez kellő belátással felvértezni őket. Régóta folyik a kísérlet és még messze nem értünk el a(z akárcsak) hozzávetőlegesen optimális állapothoz. De az embert mérhetetlen adaptív képességgel vértette föl a természet, szerencsére. Ezért tudott eddig még mindent túlélni... úgy, mint emberiség. Utólag visszanezve egy-egy adott korra, ez több is, mint csoda. Valósággal érthetetlen. De tény.

Túlélni... a koronák harcát, a parasztlázadásokat, a vallásháborúkat, ilyen-olyan felkeléseket, szabadságharcokat, világháborút (először az elsőt), tanácsköztársaságot, „fehérterror”, gazdasági világválságot, az európai politika faszálódását (Horthy-fasizmus? – az persze soha nem volt!), az újabb világháborút, a lélek újabb és újabb vereségeit („mikor az ember úgy elaljasult”), majd a „felszabadulás” viharának végigsöprését az országon (nem tagadván azt sem, hogy nem kevesen voltak, akik valódi megszabadulásnak élhették meg), aztán... ahogy a „vöröslő égbolt” borítja be egész Kelet- és Közép-Európát. Hogyan lehetett ilyen időkben élni? Szent borzadállyal kérdezzük – pedig olyan „egyszerű” a felelet. Úgy, ahogy... lehetett! (Mert máshogy nem.) Pedig a legfájdalmasabb abba belegondolni, ha rövid emberi életünk egyetlen stratégiája: a túlélés. Túlélni a mát, mert a holnap majd jobb lesz. Talán. Vajon lehet-e így értelmesen élni? Olykor tényleg bele kell borzonganunk, ha szüleink, nagyszüleink (távoli

őseink) életére gondolunk. Istenem, egy olyan korban?! És valahogy mintha mindig... „olyan korok” volnának. És igen-igen! Mintha mindig is arról szólna az élet, hogy... ami nem öl meg, az erősebbé tesz.

Nehéz megállni, hogy ne magáról beszéljen az ember, még akkor is, ha a tulajdon apjáról kellene. Az ő életükben is a saját félelmeinkre (kérdéseinkre-kétségeinkre) keressük a választ – az ő „válaszaikban” a nekünk szóló érvényes üzenetet.

Annyiszor kérdeztem magamtól az Apám halála óta eltelt évtizedekben, hogy boldog ember volt-e – a boldogság fogalmát az élet teljességére kiterjesztve. Hiszen jól tudjuk: az embernek nemcsak egyéenként kell eltöltenie a neki rendelt időt, hanem egy közösség tagjaként is, s utóbbiként megkerülhetetlen a hasznosság vizsgálata. Elvégre, valamivel... igazolnunk kell a létezésünket. Egy jól megformált kapanyéllal, az újra és újra bevetett földdel, a C-vitaminnal vagy a relativitáselmélet képletbe fogalmazásával; szoborral, festménnyel, szimfóniával... egy 890 centis távolugrással, egy Magyar-vándornak elnevezett tornaelemmel. Esetleg egy gyárváros sport- és szabadidős életének megszervezésével, egy olimpiára történő felkészítés szolgálatával, szállodák-éttermek üzemeltetésével, egy sportiskolai rendszer kidolgozásával... és a többi.

A fiatal Kocsis tanár úr képe úgy él bennem, hogy mindig ő mondja meg másoknak: mit kell csinálni. Vagy úgy hogy „egy, kettő, három, törzshajlítás, törzsfordítás...”, vagy úgy, hogy papíron felvázolt szervezési elképzeléseit próbálja a gyakorlatba átültetni. Mindig komolyan, határozottan beszélt, szavára odafigyeltek. Nem emlékszem, hogy kiabált volna valakivel, de arra sem, hogy „bratyizik”, keresi mások kegyeit. Amikor vele voltam, mindig az volt az érzésem, hogy minden szavára kíváncsiak, mint ahogy tőle várják a megoldást, ha problémák adódnak. Emlékszem, egy nyáron éppen Csepelen voltam nála, amikor a sportirodára telefonáltak a királyeredői vízitelepről, hogy meghalt egy kisfiú. Vastag vasrudakkal szerelt hinták voltak a telepen, s a szerencsétlen kisfiú az egyik hintáról a másik lendülő hintára akart volna átlépni, a vasrúd pedig olyan szerencsétlenül találta halántékon, hogy azonnal szörnyethalt. „Tanár úr...” – hallottam egy sírós hangot a telefonban. „Mentőt hívtak már?” – kérdezte Apám. Kiderült, hogy még nem. Ahhoz voltak szokva, hogy ha valami probléma adódik, majd „a tanár úr” megoldja. (Úgy emlékszem, hogy ez volt az egyetlen eset, amit nem tudott... megoldani.) Azonnal kocsit kért – persze, miután a mentőket értesítette, habár nyilván tudta, hogy már nincs segítség –, vitt magával engem is. Mire odaértünk, a mentők már elmentek, a kis test fekete műanyaggal volt letakarva, ő volt az első halott, akit láttam. (A táborfelügyelők még nem próbálták a szülőket értesíteni, ez a feladat is Apámra várt.)

Apámat mindenki „kedves emberként” jellemezte, az én első emlékeim azonban nem a kedvességéről, hanem a határozottságáról szóltak. „Kedves” inkább csak élete második felében lett, ez talán tudatos stratégiaváltás is lehetett részéről, de a korról általában is bölcsőbb és belátóbb lesz az ember. Jó vezetőként többet érhet el kedvességgel és empátiával, mint (csakis!) határozottsággal.

Fiatal Apámról elsősorban a respektus szó jut eszembe, az idősödőről az udvariasság. Pedig ő mindig... udvarias volt. „Úri” intelligencia jellemezte mind a magán-, mind a hivatali érintkezésében. (Miközben baráti körben, fehér asztalnál ő is el tudta engedni magát, de... a szabadszájúságban például nála mindig is megvoltak a szigorú határok. A durva férfivicceket is bizonyos szemérmességgel hallgatta.)

Egy ízben vidéken mérte össze tudását a KSI válogatott csapata a helyi sportiskolával (valahogy „úgy alakult”, hogy a helyiek győzzenek – huh, micsoda visszhangja volt!), s vezetőtársainak egyike (a fő tréfacsináló) egy vasalót csempészet bele Apám hatalmas táskájába a sportirodán, azt cipelte aztán magával egész nap, a beavatottak legnagyobb mulatságára. Én újságíróként tudósítottam az eseményről, vagyis szemtanúként beszélek az esetről. Nem szóltam neki, de rosszul esett, hogy ilyesmit megengedhetnek vele szemben. Mikor délután szembesítették a tréfával, ő is a többiekkel nevetett, de láttam rajta, hogy... mélyen bántja a dolog. Azt hiszem, a „fiatal” Kocsis Mihály nem is hagyta volna ennyiben. Mert nagyon is tudta, hogy hol a határ. Hogy mindig van határ! Úgy általában véve és a saját tekintélyét illetően is.

Apám nem szeretett tartozni, mégis úgy ment el, hogy volt egy tartozása, amit rám hagyományozott. Alapvetően anyagi természetű ügy volt, de a lényegre tekintve mégsem az.

Amikor 1959-ben „meg kellett oldani” végre a Kocsis család lakásügyét (amelynek Tatán rekedt tagjai még mindig az Esterházy-féle kiskastély első emeletét lakták), Hegyi Gyula államtitkár (mindenki „Gyula bácsija”) magához hívatta Apámat – aki fél lábbal akkor már a vendéglátás „térfelén” állt – felajánlva, hogy a hivatal tízezer forinttal hozzájárul a megoldáshoz. Tízezer forint nem volt kis pénz, de olyan nagy sem, hogy abból efféle egzisztenciális kérdéseket „rendezni” lehessen, vagyis fel volt adva a lecke. Mennünk kellett Tatáról, de nem volt hova. Volt ugyan egy darabka, értékes helyen fekvő földünk Alsóörsön (amit még a londoni olimpiai pénzjutalomból vettek apámék – nem a pénz volt sok, hanem a föld nagyon olcsó akkoriban!), de azt éppen tagosították a tévészervezések során, majd amikor kiderült, hogy belterület, akkor külterületesítették, vagy fordítva (később a falu művelődési házát építették az egyik felére, a másikat meg parcellázták, amelyekhez a párt jobb emberei juthattak hozzá, nyilván kedvezményes áron, mást ne mondjak: Németh Károly⁴ „elvtárs” is oda építette aztán kedves kis tuszkulánumát), Hegedüs Frigyes szorgoskodott ez ügyben – barátként és ügyvédként, de, sajnos, nem sok eredménnyel. Apám akkoriban derítette ki, hogy tizennyolcezer forinttal be lehetne szállni egy épülő OTP-lakásba, de (ugye) csak tíz volt (az én családom soha nem a megtakarításairól volt híres). Akkor mondta Frici bácsi: se baj, Miskám, adom én a hiányzó nyolcat. És tényleg adta. Mégpedig „hozomra” – ha lesz miből, majd megadod

4 Németh Károly (1922–2008) kommunista politikus, KB-titkár, a Budapesti Pártbizottság első titkára, főtitkárhelyettes, az Elnöki Tanács elnöke (1987–1988).

–, de valójában, ahogy később ki is mondta: „Kaptam én tőled annyit az életemben, hogy ezt az összeget csak kompenzációnak tekintsem!” Apám ennek ellenére élete végéig számon tartotta ezt az adósságát, és mindig mondogatta is nekem: ha már Frici tőle nem, de tőlem remélhetően el fogja majd fogadni.

De aztán... kiderült, hogy tőlem sem. Amikor Apám halála után néhány hónappal megpendítettem előtte, a korábbi nonslanszal (*nonchalance*) legyintett, ugyan, hagyjuk ezt az egészet. De én nem hagytam! S addig-addig erősködtem, mígnem Frici bácsi (a bácsizás végig megmaradt, legfeljebb tegezésbe fordult) végre is azt mondta: rendben. „Együk, igyuk meg a kérdéses összeget egy kellemes vacsora keretében!”

Nyolcezer forint 1985-ben még igencsak több volt, mint egy átlagosan „delikát” vacsora ára, ezért hát azt találtam ki, hogy – kollegiális összeköttetésem révén – egyik szállodánkban megpróbálom elintézni, hogy egy különleges rákvacsorával egyenlíthessem ki a családi tartozást. Friss rákot szerezni akkoriban civilként még nemigen lehetett Budapesten (talán még vidéken sem), komoly szervezés kellett hozzá, míg tervem megvalósulhatott. Frici bácsi vette a lapot. Taxival mentünk a helyszínre, ahol külön (kézzel írt) rák-étlap várt bennünket. (Nem tudtam választani a kínálatból, ezért az egész étlapot megrendeltem.) És persze francia pezsgőt ittunk (*Moët & Chandon*), ha jól emlékszem, két üveggel, és persze, édesség, kávé. A szivart a bárban fogyasztottuk el (*Henry Wintermans*), az estét francia konyakkal öblítve le (azt persze nem merném állítani, hogy *A. de Fussygnny Extra* vagy *Superior*, de legalábbis *Hennessy*, *Remy Martin*, *Martell*, legrosszabb esetben is *Napoleon Seguin Brandy* – a szocialista vendéglátás kínálata még meglehetősen korlátozott volt).

Frici bácsi így foglalta össze az est tanulságát: „Leventém, édesapád elégedett lenne velünk...” Sőt, még azt is hozzátette, hogy „Az Isten éltesse őt!” – ami egyrészt az emelkedett hangulatot mutatja, másrészt azonban igen sajnálatosan... már nem lehetett igaz.

Ez volt talán az egyetlen olyan adósság, amit valóban sikerült törlesztenem Apámnak.

*

Úgy gondolom, hogy az emberek túlnyomó többsége szereti a szüleit, így van rendjén. És kinek-kinek megvan a maga belső mérlege, hogy mit (mennyi mindent) köszönhet nekik. Apaként (szülőként) mi sem várhatunk többet – hogy gyerekeinknek legyen jó okuk szeretni és tisztelni minket. Többet nem adhat az élet.